

17. Yüzyıl Sonunda İstanbul Vakıflarının Savaş Finansmanına Katkısı: Vezaiif Akçesi ve Tevziat Uygulaması

The Contribution of Istanbul Waqfs to War Financing at the End of the 17th Century: The Practice of Vezaiif Akçe and Tevziat

Onur Kabak*

Öz

Osmanlı ordusunun 1683 yılında Viyana kuşatmasından başarısızlıkla dönmesi, Kutsal-İttifak Devletleri ile 16 yıl sürecek bir savaş sürecinin başlamasına neden olmuştur. Bu durum, sürdürülebilir bir savaş için malî açıdan tedbirler alınmasını gerektirmiştir. İmdad-ı seferiye olarak anılan bu tedbirler içerisinde en dikkat çeken vakıflardan gelir elde edilmek istenmesiydi. Bu doğrultuda 1688 ve 1694 yıllarında vakıf çalışanlarının yıllık gelirlerinin yarısı talep edilmiştir. İmparatorluk geneline tatbik edilen bu uygulamanın en önemli ayağını ise İstanbul'da bulunan vakıflar oluşturmuştur. Zira, İstanbul'daki vakıflardan elde edilen gelir imparatorluğun Anadolu ve Rumeli'deki vakıflarından elde edilen gelirinin üstündeydi. Bu çalışma, XVII. yüzyılın sonunda İstanbul'daki vakıfların savaş finansmanına katkısını ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, öncelikle İstanbul'daki vakıfların iktisadî boyutu üzerinde durulmuştur. Selatin, Hanım Sultan ve Paşa vakıfları gibi büyük bütçeli ve çok sayıda personel istihdam eden vakıfların önemine dikkat çekilmiştir. Daha sonra 1684 ve 1694 yıllarında İstanbul'daki vakıflardan alınan vezaiif akçesine değinilmiştir. Bu kapsamda vezaiif akçesinden elde edilen gelirin daha çok yüksek bütçeli vakıflardan temin edildiği ileri sürülmüştür. Son olarak 1698 yılında Osmanlı Devleti'nin bir kez daha İstanbul'daki vakıflardan yardım talep ettiği belirtilmiştir. Ancak bu son uygulamada vakıflardan tahsil edilen meblağın vezaiif akçesi yöntemiyle değil tevziat usulüyle gerçekleştirildiği öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Savaş, Vakıf, Vezaiif Akçesi, İstanbul Vakıfları.

Abstract

The failure of the Ottoman army in the Siege of Vienna in 1683 led to a 16-year conflict with the Holy League States. This situation required the adoption of financial measures to sustain the war. The most notable of these financial measures, known as the "İmdad-ı seferiye", was the attempt to generate revenue from Waqfs. Accordingly, half of the annual revenue of Waqf employees was demanded in 1688 and 1694. The most significant part of this empire-wide policy was implemented in Istanbul, since the revenue generated from Waqfs in Istanbul exceeded the empire's revenue generated from Waqfs in Anatolia and Rumelia. This study aims to examine the contribution of waqfs in Istanbul to war financing at the end of the 17th century. In this context, it first focuses on the economic dimension of the waqfs in Istanbul, highlighting the significance of large-budget waqfs such as Selatin, Hanım Sultan, and Pasha waqfs, which employed a considerable number of staff. The study also addresses the vezaiif akçesi collected from the waqfs in Istanbul in 1684 and 1694, arguing that the revenue from the vezaiif akçe was primarily obtained from high-budget waqfs. Finally, it is noted that in 1698 the Ottoman state once again requested financial aid from the waqfs in Istanbul. However, the amount collected was not obtained through the vezaiif akçesi method, but rather by means of the tevziat method.

Keywords: 17th Century, War, Waqf, Vezaiif Akçesi, İstanbul Waqfs.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Selçuk Üniversitesi onurkabak@selcuk.edu.tr

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 11

Başvuru - Submitted: 25 Haziran 2025 & Kabul & Accepted: 10 Ekim 2025

Atıf & Citation: Kabak, O. "17. Yüzyıl Sonunda İstanbul Vakıflarının Savaş Finansmanına Katkısı: Vezaiif Akçesi ve Tevziat Uygulaması", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 28 (2026): 151-174.

Giriş

XVI. yüzyılın başından itibaren Batı Avrupa'daki savaşlarda taktik ve teknolojik anlamda görülmeye başlanan gelişmeler, ordu formasyonundan devlet organizasyonuna kadar bir takım değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur.¹ XVII. yüzyıl ile birlikte başta Otuz Yıl Savaşları olmak üzere devletler arası rekabetin artması orduların büyümesini sağlamıştır.² Büyüyen orduları finanse edebilmek ise daha sofistike bir askerî malî anlayışın gelişmesine neden olmuştur.³ Bu çerçevede, askerî dönüşümün belirgin bir hâl aldığı XVII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin birden çok devlet ile savaşmak durumunda kalması zorlu bir süreç başlatmıştır. Zira, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren sınır tahkimatlarını kuvvetlendiren Avusturya, merkezî otoritesini güçlendirip, ordusunun kapasitesini arttırmıştı.⁴ Keza, kraliyet ve soyluluk arasında sıkışıp kalan Lehistan, askerî devrimin nimetlerinden yeterince faydalanamasa da Osmanlı Devleti, Rusya ve İsveç gibi rakipleri karşısında kriz anlarında reaksiyon gösterebilecek askerî ve malî tedbirler almıştı.⁵ Venedik, her ne kadar, eski gücünde olmasa da donanmasını yenileyip, Alman paralı askerleri ile ordusunu güçlendirmişti.⁶ En nihayetinde Rusya, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren askerî reformlarını hayata geçirmekle

¹ Taktiksel reformlar ve bunun ortaya çıkardığı yeni ordu formasyonu, birliklerin eğitimi, hiyerarşik yapının oluşması, daimî orduya uzanan süreç ve tüm bunları organize edebilme yeteneğine sahip idareci kesimin varlığı çerçevesinde ortaya atılan askerî devrim tartışmaları, aynı zamanda, Batı Avrupa'nın dünyanın diğer kesimine üstünlük sağlamasına neden olan modern Avrupa devletler sisteminin ortaya çıkmasını askerî anlamda yaşanan bu değişime bağlamaktadır. Michael Roberts, *The Military Revolution, 1560-1660; An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast* (Belfast: M. Boyd, 1956).; Geoffrey Parker, *Askerî Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*, ter., Tuncay Zorlu (İstanbul: Küre Yayınları, 2018).; Jeremy Black, *A Military Revolution? Military Change and European Societies 1550-1800* (Londra: Macmillan Press, 1991).; Otto Hintze, "Military Organization and the Organization of the State", *The Historical Essays of Otto Hintze Edited with an Introduction by Felix Gilbert With the assistance of Robert M. Berdahl* (New York: Oxford University Press, 1975), 178-201; Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev., Kudret Emiroğlu (Ankara: İmge Kitabevi, 2001).

² Geoffrey Parker, "The 'Military Revolution—A Myth?," *The Military Revolution Debate-Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, ed. Clifford J. Rogers (New York: Routledge, 1995), 44.

³ Jan Glede, *War and State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military State* (Londra: Routledge, 2002), 10-66.

⁴ Geza Palffy, "The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century)," *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, ed. Geza David-Pal Fodor (Leiden: Brill, 2000), 56-60.; Gabor Agoston, "Doğu-Orta Avrupa'da İmparatorluklar ve Savaş, 1550-1750: Osmanlı-Habsburg Rekabeti ve Askerî Dönüşümü," *Osmanlılar'da Strateji ve Askerî Güç* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 193-200.

⁵ Robert I. Frost, "The Polish-Lithuanian Commonwealth and the "Military Revolution," *Poland and Europe: Historical Dimensions*, ed. M.B. Biskupski- James S. Pula (Columbia University Press, 1994), 28-38.

⁶ 1685-1689 yılları arasında yaklaşık 43.000 Alman paralı askeri Venedik hizmetinde görev aldı. Bk. Peter H. Wilson, *German Armies, Wars and German Politics, 1648-1806* (Londra: Ucl Press, 1998), 78.; Gregory Hanlon, *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts 1560-1800* (Londra: UCL Press, 1998), 164.

kalmayıp, bunun gerektirdiği malî düzenlemeleri yürürlüğe koymaya başlamıştı.⁷ Bu doğrultuda, XVII. yüzyılın sonlarında cereyan eden Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları'nda Avusturya, Macaristan cephesine 85.000 kişilik ordu sevk edebilecek güce erişmişti.⁸ Keza, Lehistan 30.000 kişiye ulaşan ordusu ile Eflak'ı tazyik etmişti.⁹ Venedik 20.000 kişilik kara ordusu ile Mora'yı ele geçirmiş ve donanması ile Batı Anadolu sahillerini tehdit eder hale gelmişti.¹⁰ Kazak(Kozak) süvarilerin de desteği ile ordusunun kapasitesini 200.000'e çıkararak Rusya ise çeşitli lojistik sorunlara rağmen, Kırım'a sefer düzenleyebilmişti.¹¹

Askerî varlığı arttırmanın zarurî hale geldiği bu şartlar altında, Osmanlı Devleti her yıl büyük bir orduyu seferber etmek durumunda kalmıştı.¹² Bu durum malî açıdan zorlayıcıydı. Zira, Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları döneminde, kapıkulu ordusu ve çeşitli garnizonlarda konuşlandırılan birliklerin mevaciblerine merkezî hazineden ayrılan pay %56,6 ile 68,4 arasında değişmekteydi.¹³ Buna acil ihtiyaç kapsamında Rumeli ve Anadolu taraflarında işe alınan mirî levendlere yapılan harcamalar da eklendiğinde şüphesiz hazine üzerindeki baskı daha da artmaktaydı.¹⁴

Savaş yılları boyunca Osmanlı merkezî hazinesinin geleneksel vergileri içerisinde yer alan cizye gelirleri reforme edildi. Böylelikle cizyeden elde edilen gelirden önemli artış sağlandı.¹⁵ Bunun yanı sıra iltizama tâbi tutulan çeşitli vergi üniteleri, malikâneye dönüştürülerek bir tür iç borçlanma yöntemiyle hazinenin acil nakit ihtiyacına yönelik

⁷ Gabor Agoston, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'da Askerî Dönüşüm, 1500–1800," *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 238-244.

⁸ Freiherr Philipp Röder von Diersburg, *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken 2* (Karlsruhe: 1842), 155.

⁹ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II*, çev., Özdemir Çobanoğlu (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2002), 662.

¹⁰ Hanlon, *Military Tradition*, 168-170.

¹¹ Brian L. Davies, "Rus Askerî Gücünün Gelişimi 1453-1815," *Top, Tüfek ve Süngü-Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev., Yavuz Alogan (İstanbul: Kitap Yayınları, 2003), 174-176.

¹² 1697 yılında tertip edilen sefer için kâğıt üzerinde Osmanlı ordusunun mevcudu 51.110 piyade, 48.437 süvari olmak üzere 99.547'ye ulaşmaktaydı. Bunun yanı sıra Kırım'ı muhafaza etmek üzere Özi tarafına 17.780; Kerş ve Taman taraflarına ise 5.320 olmak üzere 23.045 kişilik bir ordu sevk edilmişti. Mora'ya ise 5.265 neferden oluşan nispeten daha küçük bir ordu tayin edilmişti. Çeşitli garnizonlarda konuşlu birlikler ve donanma hariç tutulduğunda dahi Osmanlı Devleti'nin tek bir sefer yılında kâğıt üzerinde oluşturduğu ordunun büyüklüğü 126.912'ye ulaşmaktaydı. Bkz. *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 131-132.

¹³ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), 185-188.

¹⁴ Mesela 1687 yılında Anadolu tarafında gerek Yeğen Osman öncülüğünde işe alınanlar gerekse çeşitli aşiretlerden temin edilen mirî levend miktarı 11.000 civarında olup toplam maliyeti yaklaşık 440.000 kuruştur. Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), *Cevdet Askeriye (C.A.S.)*, 664/27903, 3.; BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.)*, 1217, 3-5.; Rumeli tarafında ise sadece Rumeli beylerbeyi Mahmud Paşa nezaretinde işe alınan mirî levend sayısı 6.000 olup, hazineye maliyeti toplam 235.500 kuruştur. Bkz. BOA, *C.A.S.*, 99/4498.

¹⁵ Tabakoğlu, *Gerileme Dönemi*, 136-152; B.C.Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", çev., Şinasi Altundağ, *Belleten* 8/32 (1944): 632-635.

yeni finansman modeli hayata geçirildi.¹⁶ Benzer şekilde para politikasında yapılan değişiklikler malî buhranı aşma düşüncesinin bir yansımasıydı.¹⁷ Ancak tüm çabalara rağmen bütçe üzerindeki açık devam etti.¹⁸ Savaş dönemlerinde hazinedeki baskıyı hafifletmek üzere ilk başvurulmuş yer olan iç hazine, gereksinim duyulan malî kaynağı karşılamakta zorluk yaşamaktaydı. Zira, iç hazineden alınan borç miktarı kısa süre içerisinde 120 milyon akçeden yaklaşık 400 milyon akçeye yükselmişti.¹⁹ Ayrıca, iç hazinenin gelir kalemi içerisinde yer alan bazı vakıf ve mukataalar düşman istilası altında kalmıştı.²⁰ Bir tür uzun vadeli kredi imkânı sağlayan bu yöntemde borç olarak alınan meblağın geri ödemesinde yaşanan sıkıntılar da iç hazine desteğinin sürdürülebilir olmasının önünde sorun teşkil etmişti.²¹

Bu doğrultuda, ilk kez XVII. yüzyılın ortalarında Girit Muhasarası sırasında başvurulmuş imdâd-ı seferiye²² Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları sırasında tekrar gündeme alındı. 1686 yılında sefer masraflarına ve biriken ulufelere çare olmak amacıyla zî-kudret olan kimselerden borç para alındı.²³ 1688 yılında ise her bir haneden bedel

¹⁶ Mehmet Genç, “Mâlikâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVII (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 516-518.; Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması* (İstanbul: Kitabevi, 2003).

¹⁷ Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1965), 68-117.

¹⁸ Ahmet Tabakoğlu, “XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 41/1-4 (1985): 397-398.

¹⁹ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Devletinin İç Hazinesi,” *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler I*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006), 51-53.; İç hazineden dış hazineye aktarılan meblağın kısa süre içerisinde artmasındaki en önemli faktör askerî meselelerdi. 1685 yılında iç hazineden Anadolu, Sivas, Karaman, Maraş, Halep ve Adana eyaletlerinden sefere iştirak edecek 5.000 kişilik timarlı sipahi ordusuna 250.000 kuruşluk bir yardım yapıldığı görülmektedir. Bkz. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.)*, 32/5.; Yine 1687 yılında iç hazineden yapılan ödemeler içerisinde Sadrazam Siyavuş Paşa’ya mevacib ödemesi için yüksek miktarda bir pay ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.)*, 2248, 12-17.; Bir başka örnek ise iç hazineye gönderilmesi gereken meblağın cephe hattına transferi hakkında bkz. “Vakf-ı mezkûrun (Gevherhan Sultan Evkafı) ikiyük onbin akçesi (210.000) mesârif-i vakf ve izdiyâd kayd olunan 144.000 akçenin 70.000 akçesi rikâb-ı humâyûn ve 74.000 akçesi imdâd-ı seferiye için alınmak üzere Dârüssaâde Ağası el-hâc Mustafa Ağa arz itmeğın mücebince fermân-ı âlî sadır olmağla vech-i meşrûh üzere Serdâr Halil Paşa’ya hitâben emr-i şerif verilmişdir. Fi 24 cemâziyelâhir sene 1099 (26 Nisan 1688)”. BOA, *MAD.d.*, 9862, 5.; BOA, *TS.MA.e.*, 773/26, 1-2.

²⁰ İç hazine gelirleri arasında yer alan Valide Sultan evkafının Mora’da bulunan mukataalarının düşman istilası altında kaldığı ve bu sebeple ödeme yapamayacağı hakkında bkz. BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT.)*, 1446/50, 1; Benzer şekilde Sultan Selim, Sultan Murad, Sultan Mehmed türbeleri evkafı, Ayşe Sultan, İbrahim Paşa ve Emir Sultan vakıfları devam eden savaş ve vakıf köylerinin düşman istilasından harap olması sebebiyle mukataalarından gelir elde edemediği için iç hazineye gönderilmesi gereken meblağın vakıflara hibe edilmesi talebi hakkında bkz. BOA, *HAT.*, 1654/14, 1.

²¹ Tabakoğlu, “İç Hazinesi”, 51.; BOA, *EV.HMH.d.*, 818, 2.

²² Yavuz Cezar, “Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki İmdadiye Uygulamaları,” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 2 (1992): 70-72.

²³ Mesut Demir, “1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atık Şikâyet Defteri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi” (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 374-376.

alınmasına karar verildi.²⁴ Aynı yılın sonlarında ise vakıf çalışanlarından (ashâb-ı vezâif) yıllık kazançlarının yarısını hazineye teslim etmeleri istendi.²⁵

Vakıf cihetlerinin vergilendirilmesi hususu ilk kez Ahmet Tabakoğlu tarafından dile getirilmiştir.²⁶ Bununla birlikte, XVII. yüzyılın sonunda vakıflardan ilk kez farklı bir yöntemle gelir elde edildiğine değinen Kayhan Orbay, arşiv belgelerinden örnekler sunarak evkaf vazifehoranının günlük ve altı aylık maaşlarının kaydedildiği defterler üzerinden bir çalışma yürütmüştür.²⁷ Öte yandan literatürde İstanbul'daki vakıfların Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları'ndaki katkısını ele alan çalışma bulunmamaktadır. Başta selatin ve vüzerâ vakıfları olmak üzere yüksek bütçeye sahip İstanbul'daki vakıflar, elde edilecek gelir bakımından diğer bölgelere nazaran ön plana çıkmaktaydı. Bunda en önemli faktör bu tür yüksek bütçeli vakıfların daha çok personel istihdam edebilmeleiydi. Bu çerçevede çalışma, İstanbul'da vezaif akçesi talep edilen vakıflar içerisinde hanedan ve üst düzey makamlarda bulunmuş kimseler tarafından kurulan vakıfların önemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra vezaif akçesi olarak 1688 ve 1694 yıllarında sürece dahil edilen İstanbul'daki vakıfların sayısını, elde edilen gelir miktarını, bu vakıfların kimlerin denetiminde olduğu gibi hususlara değinilmektedir. Son olarak, çalışma, 1698 yılında vezaif akçesinden tevziat usulüne geçişin nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. İktisadî Boyutu Bakımından İstanbul'daki Vakıfların Önemi

Vakıf sistemi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çöküşüne kadar sosyo-ekonomik hayatın önemli bir parçası oldu.²⁸ Eğitimden barınmaya, sağlık hizmetlerinden belediye hizmetlerine kadar geniş bir yelpazede faaliyet yürüten vakıfların kuruluş şartnamelelerinde belirtilen hizmetleri yerine getirebilmesi için belirli bir geliri olması gerekmektedir. Bu çerçevede tarım arazilerinden bina ve nakit paraya kadar çeşitli gelir

²⁴ Uygulama, gayrimüslimleri de kapsayacak şekilde İstanbul için her bir avarızhaneden 2 nefere karşılık olarak 300 kuruş, Bursa için her bir haneden 1 nefer karşılığı olarak 100 kuruş ve diğer yerlerde her üç haneden 1 nefer olacak şekilde 100 kuruş talep edilmesi şeklinde yürürlüğe girdi. BOA, *Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemi Defterleri (D.MKF.d.)*, 27637, 1-8.; BOA, *Bab-ı Defteri Evamir-i Maliye Kalemi Defterleri (D.EVM.d.)*, 26289, 6-7; BOA, *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.)*, 98/75, 28-9.; Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa-Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695" (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 1170-1172.; Murat Tuğluca, "Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşlarında Bir Savaş Finansman Kaynağı Olarak Nefir-i Âmm Bedeli (1688-1689)," *Osmanlı Araştırmaları* 61 (2003): 83-115.

²⁵ Özellikle Belgrad Kalesi'nin 1688'de kaybedilmesi bu kararların alınmasında etkili oldu. Bk. Özcan, *Anonim Osmanlı Tarihi*, 1-2. Not: Vakıflardan gelir elde edilmesine dair karar 1688 yılı sonlarında çıkmıştır. Ancak tahsilat daha çok 1689 yılı içerisinde uygulanmıştır.

²⁶ Tabakoğlu, *Gerileme Dönemi*, 269-272.

²⁷ Kayhan Orbay, "Vakıflar ve Merkez Arasında Gelir Aktarımları ve Savaş Finansmanı," *Vakıflar Dergisi* 39 (2013): 75-88.

²⁸ Osmanlı Devleti'nde kurulmuş vakıfların sayısı ile alakalı olarak bkz. Ali Himmet Berki, "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti," *Vakıflar Dergisi* 6 (1965): 7.; Kayhan Orbay, "Imperial Waqfs within the Ottoman Waqf System," *Endowment Studies* 1/2 (2017): 136.

kaynakları vakıfların sürdürülebilir olmasında hayati önem taşıyordu.²⁹ Ekonomik faaliyetlerin bir kısmının vakıf müessesesinin kontrolünde olduğu anlamına gelen bu durum, aslında, devlet gelirleri içerisinde yer alabilecek bazı kaynakların vakıflara tahsis edildiğini göstermekteydi. Vakıfların iktisadi boyutu üzerine yapılan araştırmalarda, kamuya ait gelirlerin (XVI. ve XVII. yüzyıllar) yaklaşık %12 ila %16 arasında değişen oranlarda vakıfların kontrolünde olduğu ileri sürülmektedir.³⁰

Vakıflara gelir tahsis edilmesindeki temel neden, şartnamelerinde belirtilen hizmetleri yerine getirmek ve bu hizmetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde görev alan vakıf personelinin maaşlarının ödenmesini sağlamaktır.³¹ Vakfın yönetim ve işleyişinden sorumlu başta müteveli ve nazır olmak üzere katip, cabi, muhasib, kılâfî gibi görevlilerin yanı sıra her bir vakfın hizmet alanına (eğitim, sağlık, sosyal, dinî vs.) göre istihdam ettiği uzman personeli (imam, müezzin, muallim, müderris, tabip, cerrah vs.) bir beratla tayin edilmekte olup, yaptıkları iş³² karşılığında vazife³³ adı verilen bir meblağ almaktaydı. Beratla atanmalarından dolayı askerî olarak nitelenen³⁴ vakıf çalışanlarına sağlanan vergi muafiyeti kimi zaman istihdamlarında özendirici etki yaratmaktaydı.³⁵ Bununla birlikte vakıflar, dönemin ekonomik koşulları çerçevesinde görevli

²⁹ Özellikle sunduğu hizmet açısından büyük kimi vakıflar kendilerine gelir sağlayan çok sayıda bina ve araziye sahipti. Nitekim, İstanbul'un fethini müteakip Sultan II. Mehmed'in şehrin yeniden imar ve iskânının önemli bir parçası olması için kurduğu imaret vakfına gelir sağlaması adına İstanbul ve Galata semtlerinde 1130 ev, 2466 dükkân, 3 han, 54 değirmen, 57 oda, 26 mahzen, 4 hamam, 7 burgaz, 2 kapalı ve 9 bahçenin gelirinin vakfa tahsis edilmesi bunun en bariz göstergesiydi. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Fatih Cami ve İmaret Tesislerinin 1489-90 Yılları Muhasebe Bilançoları," *İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2, (1963): 299.; Vakıfların gelir kaynakları ile alakalı olarak ayrıca bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu," *Vakıflar Dergisi* 18 (1984): 5-41.

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953): 277.; Hasan Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerinde Bir Araştırma (1585-1683)" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1990), 162.; Vakıfların eyalet ölçeğindeki iktisadi boyutu için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar," *İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1963): 242-243.

³¹ Vakıf çalışanları ve aldıkları maaşlara ilişkin bkz. Yüksel, "Vakıfların Rolü", 378-390; Cafer Çiftçi, "Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları İşığında)" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 130-141; Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi-Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı* 12 (1982): 190.; XVIII. yüzyılda vakıf çalışanlarının toplam sayısına ilişkin ayrıca bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi* 14 (1982): 1.

³² Yaptıkları işe cihet adı verilmekteydi. Bkz. Mehmet İpşirli, "Cihet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* VII (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 546-548.

³³ Tuncay Başoğlu, "Vazife", *TDV İslâm Ansiklopedisi* XLII (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 579-581.

³⁴ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995), 214.

³⁵ Kudüs'teki Haseki Sultan Vakfı'nda görevli personel sayısı yıllar içinde artış göstermiş ve şehirdeki diğer vakıf görevlilerinin sayısı, XVIII. yüzyılda şehrin toplam nüfusunun %15'ine denk gelecek şekilde genişlemiştir. Bk. Şerife Eroğlu Memiş, "Kudüs Vakıflarında İstihdam: 18. Yüzyılda Vakıf Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri," *Osmanlı Araştırmaları* 55 (2020): 123-129.

ücretlerinde iyileştirme yapabildikleri³⁶ gibi vakıf gelirlerinde azalma yaşanması durumunda çalışan ücretlerinde yarı yarıya azaltma veya ücretlerin tamamen kaldırılması yönünde karar alabilmekteydi.³⁷ Çalışan ücretlerinin tamamen kaldırılması genellikle vakıf binalarının tamire ihtiyaç duyduğu ve vakıf gelirlerinin tamir masraflarını karşılayamadığı dönemlerde olmaktadır.³⁸ Vakıflar üzerine sondajlama yöntemiyle yapılan çalışmalar, her bir vakfın XVII. yüzyıl için ortalama 14.7; XVIII. yüzyıl için ise yaklaşık 15 çalışana sahip olduğunu öne sürmektedir.³⁹

Vakıfların iktisadî boyutu ve çalışan personel sayısına ilişkin veriler, XVII. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşlarının yarattığı malî baskıyı hafifletmek adına devlet erkânının vakıf çalışanlarının maaşlarının yarısını talep etmesiyle değer kazanmaktadır. Bu doğrultuda konumuz gereği vezaif akçesi talep edilen İstanbul'daki vakıfların bütçe büyüklükleri, gelir-gider hacimleri ve gelirlerini işletme yöntemlerine kısaca göz atmakta fayda vardır. Zira vakıfların büyüklükleri istihdam edilen personel sayısını ve dolayısıyla elde edilebilecek vergi gelirini doğrudan etkilemekteydi.

Vakıflar; bütçe büyüklükleri, malî denetimleri ve hizmet alanının genişliği gibi çeşitli faktörler göz önünde bulundurularak 3 farklı şekilde sınıflandırılmaktadır: Para vakıfları, sıradan kimseler tarafından kurulmuş vakıflar ve selatin ve vüzera vakıfları. Bu tür bir sınıflandırmada sıradan kimseler tarafından kurulan vakıf sayısı çok fazla olmakla beraber düşük bütçeli vakıfları temsil etmekteydi. Para vakıfları ise nakit fonları ve bu fonları işletiş yöntemleri sebebiyle ayrı bir kategoride yer almaktadır. Öte yandan bütçe kapasiteleri, sahip olduğu varlıklar, merkezi malî denetimleri ve çok sayıda personel istihdam etmelerinden dolayı selatin ve vüzera vakıfları ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir. Bu son kategori daha çok sultan, hanedana mensup kimseler ile yüksek mevkideki devlet görevlileri tarafından kurulan vakıfları içermekteydi.⁴⁰ Sıradan vakıflara göre çok daha profesyonel bir şekilde idare edilen selatin ve vüzera vakıfları, imparatorluğun çeşitli bölgelerine yayılmış gelirlerini başarılı bir şekilde yönetme becerisi göstererek uzun yıllar ayakta kalmayı başarabilmiştir.⁴¹ Diğer yandan hanedan mensupları, paşalar, ağalar, ulema gibi ileri gelenler sınıfına mensup kimseler tarafından

³⁶ Yüksel, "Vakıfların Rolü", 113-116.

³⁷ Yemişçi Hasan Paşa vakfının geliri masraflarına yetmediğinden bir kısım çalışanın maaşlarında yarı yarıya indirim uygulanırken bir kısmının ise maaşlarının kaldırılarak tamamen vakıfmande yapıldığı görülmektedir. BOA, *EV.HMH.d.*, 837.

³⁸ Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde "Rakabe"," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994): 61-65.

³⁹ Yüksel, "Vakıfların Rolü", 124.

⁴⁰ Orbay, "Imperial Waqfs", 138-139; aynı yazar "Vakıfların İktisadi Etkinliği, Mali Denetimi ve İktisadi İşlemleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014), 178-179.

⁴¹ Kayhan Orbay, "Coping with Institutional and Financial Crises in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Ensuring the Survival of Ottoman Royal Waqfs," *Medieval History Journal* 22/2 (2019): 229-252.

kurulan bu vakıflar merkezî bürolarca sıkı bir şekilde denetim ve kontrole tâbi tutulmaktaydılar. Genellikle vakfın mütevellisi ya da kâtabi tarafından her yıl düzenli olarak vakfın muhasebesi kadınlara onaylatılırdı. Bu doğrultuda hazırlanan vakıf muhasebe defterleri vakıfların iktisadî-malî yönlerinin izlenmesi için önemli bir kaynak grubunu meydana getirirdi.⁴² Darüssaade ağaları, Sadrazam ve Şeyhülislamın nezareti altında bulunan selatin ve vüzera vakıfları idarî bakımdan merkezî vakıflar olarak da tasnif edilmektedirler.⁴³

Merkezî idare tarafından denetlenen ve muhasebe kaydı tutulan vakıfların gelir-gider hacmi, İstanbul'daki vakıfların önemini ortaya koymaktadır. 1688 yılında vezaif akçesi talep etmek için Haremeyn-i Şerifeyn kalemine bağlı vakıfların muhasebesinin görüldüğü defter, gelir-gider açısından İstanbul'daki vakıfların büyüklüğünü ve sağlayacağı katkının boyutunu gözler önüne sermektedir. Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesi kalemi tarafından kaydı tutulan 411 vakfın (bir kısmının geliri hesaplanmamış olmakla beraber) gelir miktarı 84.605.434 akçeye tekabül etmekteydi. Bu büroya bağlı vakıfların büyük bir kısmı İstanbul'da (%56) bulunduğundan toplam gelir açısından İstanbul'daki vakıfların payı büyüktü. Nitekim, tüm gelir içerisinde İstanbul'daki vakıflar 53.612.827 (%63,3), Anadolu'da bulunan vakıflar 19.871.235 (%23,4) ve Rumeli'deki vakıflar 11.121.372 (%13,1) akçelik bir paya sahipti. Benzer durum gider kalemi için de geçerliydi. Vakıfların toplam 91.283.829 akçelik gideri hesap edilmişti ve İstanbul'daki vakıflar bu toplam gider içerisinde 55.400.491 (%60,7) akçe harcama ile ilk sırada yer almaktaydı. Onu 23.175.835 akçe (%25,3) ile Anadolu'daki vakıflar ve 12.707.503 (%13,9) akçe ile Rumeli'deki vakıflar takip etmekteydi. Vakıfların çalışanlarına ödediği maaş miktarının gider içerisindeki oranı ise %43 ile %47 arasında değişmekteydi.

Tablo 1. 1688 Yılında Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebesi Kalemine Kayıtlı Evkafın Muhasebesi⁴⁴

Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebesi	Vakıf Sayısı	Gelir	Gider	Vezaif (Aylık)	Vezaif (Yıllık)	İzdiyad
İstanbul	4	15.396.058	12.359.210			3.205.148
	7	3.429.960	4.213.500?			
	219	34.786.809	38.827.781			
Toplam	230	53.612.827	55.400.491	1.977.782	23.733.384	
Rumeli	60	11.121.372	12.707.503	497.310	5.967.720	
Anadolu	121	19.871.235	23.175.835	877.290	10.527.480	
Genel Toplam	411	84.605.434	91.283.829	3.352.382	40.228.584	3.205.148

⁴² Kayhan Orbay, "Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları (vakfiyeler, şerhiye sicilleri, mühimmeler, tahrir defterleri ve vakıf muhasebe defterleri)," *Vakıflar Dergisi* 29 (2005): 38-40.

⁴³ Ramazan Pantık, "Borçlanma Stratejileri ve Sarraf Kredileri Bağlamında Osmanlı Vakıflarında Kriz Yönetimi (1750-1840)," *Belleten* 88/13 (2014): 853.

⁴⁴ BOA, *EV. HMH.d.*, 515, 2-16; bu defterin sureti için bkz. BOA, *MAD.d.*, 1876, 2-57.; BOA, *MAD.d.*, 4774, 1-8.

Yukarıdaki tablo, Haremeyn Muhasebesi kalemine bağlı İstanbul'daki 230 vakfın vezaif akçesi üzerinden yaklaşık 12 milyon akçelik bir gelir yaratma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Aynı kalem tarafından denetlenen Anadolu ve Rumeli'deki 181 vakıftan elde edilebilecek gelir miktarı ise 8,2 milyon akçe civarındaydı. Merkezî idarenin vakıfları denetleyen diğer kalemlerinde de İstanbul'daki vakıflar gelir bakımından ön plana çıkmaktaydı. 1688/9 tarihinde çoğunlukla Anadolu Muhasebesi kalemine tâbi olduğu düşünülen Anadolu, Irak ve Suriye'deki 3417 vakfın muhasebesi görülmüştü. Bu vakıflardan elde edilecek gelir miktarı yaklaşık 10 milyon akçeydi.⁴⁵ Uygulamanın ikinci kez yürürlüğe girdiği 1694 yılında ise yine Anadolu Muhasebesi kalemi tarafından denetlenen ve Akdeniz'deki adalardan Basra'ya, Erzurum'dan Mısır'a kadar geniş bir coğrafyada bulunan 2423 vakıftan 5.587.170 akçe gelir elde edilmişti.⁴⁶ Bununla birlikte, 1689'da İstanbul'da aynı kaleme bağlı 178 vakıftan yaklaşık 2,5 milyon 1694 yılında ise 3 milyon akçe katkı sağlanmıştı. (bkz. Tablo 3 ve 4)

İstanbul'da vezaif akçesi vermekle yükümlü bütün vakıfların gelirlerini hangi yöntemle işlettiklerine cevap vermek zordur. Bununla birlikte büyük bütçeli vakıfların ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış devasa gelirlerini çeşitli mukataa birimlerine ayırıp iltizam usulüne başvurdukları bilinmektedir.⁴⁷ 1688 tarihli bir muhasebe defteri XVII. yüzyıl sonlarında bazı vakıfların gelirlerini daha çok mukataa yöntemiyle elde ettiğini destekler niteliktedir. Bu çerçevede, Fatih Sultan Mehmed, Sultan Selim, Sultan Süleyman, II. Bayezid, Şehzade Sultan Mehmed, Atik Valide Sultan, Cedid Valide Sultan ve Eyüb el-Ensari vakıflarının toplam geliri içerisinde mukataa gelirinin⁴⁸ oranının yaklaşık %56 ile %98,5 arasında değiştiği gözlemlenmektedir.

⁴⁵ BOA, *EV.HMH.d.*, 530, 1-4.; BOA, *EV.HMH.d.*, 531, 1-6.; BOA, *EV.HMH.d.*, 547, 2-12.; BOA, *EV.HMH.d.*, 552, 1-2.; BOA, *EV.HMH.d.*, 554, 1-14.; BOA, *EV.HMH.d.*, 556, 1-3.; BOA, *MAD.d.*, 18518, 1-12.; BOA, *MAD.d.*, 1864, 1-19.; BOA, *MAD.d.*, 4982, 2.; BOA, *MAD.d.*, 1883, 2-29.; BOA, *MAD.d.*, 6060, 2-6.; BOA, *MAD.d.*, 22503, 1-19.; BOA, *MAD.d.*, 5917, 2-6.; BOA, *Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d.)*, 4096, 1-37.

⁴⁶ BOA, *MAD.d.*, 1821, 2-5.; BOA, *MAD.d.*, 4983, 2-14.; BOA, *MAD.d.*, 3687, 1-14.; BOA, *MAD.d.*, 4515, 2-24.; BOA, *MAD.d.*, 131, 1-3.; BOA, *MAD.d.*, 5235, 2-16.; BOA, *MAD.d.*, 5233, 2.; BOA, *MAD.d.*, 6025, 2-5.; BOA, *MAD.d.*, 1145, 2-7.; BOA, *MAD.d.*, 287, 4-6.

⁴⁷ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi* (Ankara, TTK, 2003), 124-132; Tevfik Güran, *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar-Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları* (İstanbul: Kitabevi, 2006), 18-29.

⁴⁸ Kayıt, mukataa gelirlerinin detaylı bir listesini sunmaktan uzak olsa da bu tür gelirlerin daha çok kırsal alanlardan elde edilen gelirler ile şehirde bulunan hamam gibi bazı gelirlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Mesela Eyüb el-Ensari Vakfının 1706-1825 yılları arasındaki muhasebesinde toplam gelirin %47 ile %70'ni oluşturan mukataa gelirlerinin başta Mihaliç, Karacasu, Filibe, Keşan kazalarına bağlı köylerden elde edildiği görülmektedir. Bkz. Osman Taşkın, "Ebu Eyyüb Ensari Vakfı'nın 1706-1825 Yılları Arası Vakıf Muhasebesi," *XVIII. Türk Tarih Kongresi* 5 (Ankara: TTK, 2022): 798-804.; Benzer şekilde II. Bayezid'in Edirne'de bulunan imaret vakfının mukataa gelirlerinin ayrıntılı listesinde hamam ve değirmen gelirlerinin yanı sıra çoğunluğunun köylerden elde edilen gelirler olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilâncoları," *Belgeler* 1/1-2 (Ankara: TTK, 1964): 267-171; Kayhan Orbay, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi

Tablo 2. Bazı Evkafın Toplam Geliri İçerisinde Mukataa Gelirinin Oranı (1688)⁴⁹

Vakıf	Toplam Gelir (Akçe)	Mukataa Geliri (Akçe)	Mukataa Gelirinin Toplam Gelire Oranı
Fatih Sultan Mehmed Ev.	3.746.184	2.095.800	%55,94
Sultan Süleyman Ev.	7.447.554	6.391.000	%85,81
II. Bayezid Ev.	3.429.960	2.625.750	%76,55
Şehzade Sultan Mehmed Ev.	3.568.660	2.283.000	%63,97
Atik Valide Sultan Ev.	3.982.802	3.559.605	%89,37
Cedid Valide Sultan Ev.	3.174.144	2.498.000	%78,69
Eyüp El-Ensarı	921.492	620.000	%67,28

Bu minvalde İstanbul’da faaliyet gösteren başta hanedan ve üst sınıfa mensup kimselere ait vakıflar yüksek gelir ve bütçeleri sayesinde çok sayıda personel istihdam edebilmişti.⁵⁰ XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından inşa edilen 14 imarete toplam 2.529 kişi çalışmıştı.⁵¹ XVI. yüzyılın sonunda Ayasofya Camii Vakfı’ndan 1.310 çalışana maaş ödemesi yapılmıştı. Bu ödeme vakfın toplam giderinin %68’ine denk gelmekteydi.⁵² Fatih Külliyesi’nde hizmet veren personel sayısı XVII. yüzyılın ortalarında 563’e ulaşmıştı.⁵³ XVI. yüzyılın sonlarında Süleymaniye Vakfı’nın çeşitli birimlerinde çalışan görevli sayısı 1.000’e yaklaşmıştı.⁵⁴ 1697 yılında Ayasofya-i Kebir Camii’nin sadece müderris, dersiam, fetihhan, hafız, imam, hatib vs. gibi görevli personel sayısı 610’dur.⁵⁵ Hatice Turhan Sultan, Hafsa Sultan ve Gülnuş Sultan gibi valide sultanlar tarafından kurulmuş olan evkafın çalışan sayısı ise yine yüzlerle ifade edilmekteydi.⁵⁶

2. 1688 ve 1694 Yıllarında İstanbul Vakıflarında Vezai Akçesi Uygulaması

Vakıf çalışanları üzerinden uygulanacak malî politikanın şüphesiz en önemli ayağını İstanbul’da bulunan vakıflar teşkil etmekteydi. Bu durum, şehirde çok sayıda vakfın bulunmasının yanı sıra selatin ve vüzerâ vakıflarında istihdam edilen personel sayısının

(1597-1640)”, *A.Ü. Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi* V/1 (2012): 118.

⁴⁹ BOA, *EV.HMH.d.*, 562, 1-5.

⁵⁰ Ömer Lütfi Barkan, “Ayasofya Camii ve Eyüb Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1963): 344.; Ömer Lütfi Barkan, “Fatih Camii ve İmaret”, 302; Ömer Lütfi Barkan, “Süleymaniye Camii ve İmaret Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585/1586),” *Vakıflar Dergisi* 9 (2006): 113.; Güran, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar*, 15.

⁵¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi* XLII (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 482.

⁵² Yaşar Baş, “Fatih Sultan Mehmed’den II. Bayezid’e Ayasofya Vakıfları ve 1481-1491 Tarihli Vakıf Muhasebeleri,” *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* 41, (İstanbul 2005): 28.

⁵³ Unan, *Fatih Külliyesi*, 139.

⁵⁴ Kayhan Orbay, The Magnificent Süleymâniye Owed a Debt to the Butcher and the Grocer,” *Belleter* 75/272 (2011): 133.

⁵⁵ BOA, *Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.)*, 998, 2-13.

⁵⁶ Vakfiyelerine göre, Hafsa Sultan Vakfı’nın vazifeli sayısı 111; Hatice Turhan Sultan Vakfı’nın vazifeli sayısı 655; Gülnuş Sultan Vakfı’nın vazifeli sayısı ise 75’ti. Mehtap Maçal, “Osmanlı Klasik Döneminde Üç Valide Sultan Vakfiyesi Mukayesesi” (yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2011), 14-44.

fazlalığından kaynaklanmaktaydı. Bu doğrultuda, 1688 yılının Ekim ayında imdad-ı seferiye için evkaf vezaif akçesi talep edilmesi yönünde karar alınmasının ardından, Tersane Emîni Mustafa Efendi İstanbul'daki vakıflardan elde edilecek geliri tahsil etmekle görevlendirilmişti.⁵⁷ Tahsilat işi sırasında yanına veznedar, mutemed ve ruznamçe kâtibi de tayin edilen Mustafa Efendi'ye ilgili dairelerce 5 adet defter hazırlanıp, teslim edilmişti. Her gün bâb-ı humâyunda yanındaki görevli personel ile hazır bulunması istenen Mustafa Efendi, toplanan meblağı muhafaza edip ruznamçe kaydı düzenleyecekti. Tahsilat gerçekleştiğinde oluşan miktar ise Hazine-i Amire'ye aktarılacaktı.⁵⁸ Elde edilen gelirin bir kısmı acil ihtiyaç kapsamında askerî birliklerin maaş ve sefer masraflarına çare olmak kaydıyla kullanıldı. Nitekim, 1689 yılının Ocak ayında Tersane Emîni tarafından 1.800.000 akçe seferden dönen 36 oda yeniçeri askerine verilmek üzere Sekbanbaşına teslim edilmişti. Nisan ayında ise 500.000 akçe bu kez cebecilerin masar mevacibine ayrılmıştı.⁵⁹

İstanbul'da vezaif akçesi talep edilecek vakıflar, çeşitli nezaretler altında Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesi, Haremeyn-i Şerifeyn mukaatası, Küçük Evkaf ve Anadolu muhasebesi kalemlerine dağılmış görünmektedir. 1688 tarihli icmal bir defter İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp kazalarında bulunan evkaftan ferman gereği bir yıllık

⁵⁷ Evkaf vezaif akçesini toplamak üzere tayin edilen tahsildarlar ve görev bölgeleri: Kilisî İbrahim Ağa (Şam, Kudüs-i Şerif ve Trablusşam), Rüstem Ağa (Haleb ve Maraş Eyaleti), Ankaravî Hasan Ağa (Karaman Eyaleti, Ankara ve çev.), Dilaver Ağa (Basra Eyaleti), Hüseyin Ağa (Bağdad, Şehrizol ve Musul Eyaleti), Tersane Emîni Mustafa Efendi (İstanbul), Kassamî/Kassabî Mehmed Ağa (Erzurum, Trabzon ve çev.), Şeyhzade Kethüdası Mehmed Ağa (Diyarbakir Eyaleti), Gedikli Mustafa Çavuş (Kastamonu ve Sinob çev.), Gedikli Çavuş Seyyid Halil (Sivas, Samsun, Tokad, Amasya, Merzifon, Ladik), Süleyman Ağa (Van Eyaleti), Yusuf Ağa (Selanik), Arnavud Hüseyin Ağa (İzmir ve çev.), Gedikli Hüseyin Çavuş (Bursa ve çev.), Müteferrika Ömer Bey (Karesi ve Biga Sancakları), Müteferrika Yusuf Ağa (Filibe ve Tatarpazarı), Mehmed Ağa (Rakka ve Çevresi), İsmail Ağa (Babadağı, İsakçı, İsmail Geçidi, Niğbolu, Yanbolu, Karınabad, Zağra-i Atik, Keşan, Silistre, Rusçuk, Doğan Geçidi ve Tırnavi), Mehmed Ağa (...geçidi), Saksoncu Mehmed Ağa (Üsküb ve Sofya), Haraççı Mehmed Ağa (Aydın, Saruhan, Durgud, Suğlacık ve Mentеше), Bostancı Çırağı Mustafa Çavuş (Kütahya, Eskişehir ve Karahisar-ı Sahib). Bkz. BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, 98/470, 144.

⁵⁸ "...İstanbul ve Üsküdar ve Galata ve Haslar kazalarında vâki' olan evkâfın bin yüz senesi muharremi guresinden tamamına değin bir senelik vazifeleri tahîr ve defter ve altışar aylıkları ashâbına virilüb altışar aylık vazifeleri her ne iderse mütevellîleri yedinden bir gün ve bir sâat mukaddem tahsil olunması bâbında hatt-ı humâyûn-ı şevket-makrûmunla fermân-ı alî-şânım sâdır olub iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim tersâne-i âmirem emîni olan Mustafa Efendi mecduhu kabzına me'mûr olmağın yanına bir veznedâr ve bir mu'temed ve müstakim ruznamçe kâtibi tayin idüb kalemlerden ihrâc olunan beş kıt'a defter mücebine vech-i meşrûh üzere mütevellîleri yedinden bir gün ve bir sâat mukaddem cem' ve tahsil ve bâb-ı humâyûnum hazînesinde hıfz ittirilüb müctemi' oldukça bir dürlü hazîne bağlanub irsâl ve teslim-i hazîne-i âmirem ittürmekde bezl-i kudret ve sarf-ı mekînet eyleyesin ve sen ki kabzına me'mûr olan mûmâileyhsin yanına tayin olunan veznedâr ve ruznamçe kâtibi ile her gün bâb-ı humâyûnumda oturub sana gönderilen beş kıt'a defter mücebine sene-i merkûma mahsûb olan evkâf-ı merkûmenin altışar aylık vazifeleri ashâbına virmek üzere altışar aylıklarını mütevellîleri yedinden ahz ve kabz ve tahîr ve defter ve bâb-ı humâyûnum hazîneden hıfz ve teslimlerine sûret-i ruznamçe virüb harc-ı ruznamçe ve veznedâr akçesi ve huddâmiye ve ...sâir bahâne ile ziyâde bir akçe ve bir habbeleri alınmak ihtimâli olmaya ona göre basiret..." (evail-i rebî'ül-evvel sene 100). BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, 98/199, 67.

⁵⁹ BOA, *İbnülemin Askeriye (İ.E.AS.)*, 44/4035, 38.; BOA, *İbnülemin Bahriye (İ.E.BH.)*, 7/631.

vazifelerinin altışar aylığının devlet tarafından tahsil olunacak miktarı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesi kalemine tâbi vakıflardan ve zaif akçesi olarak 11.770.755 akçe, Haremeyn-i Şerifeyn mukaatası kalemine tabi vakıflar için 540.210 akçe, Anadolu Muhasebesi kalemine bağlı vakıflar için 4.037.857 ve Küçük Evkaf muhasebesi kalemindeki evkaftan ise 9.263.482 akçe olmak üzere toplamda 25.612.304 akçelik bir tahsilat gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Bu meblağa Fatih Sultan Mehmed, Sultan Selim ve Sultan Süleyman evkafının izdiyad akçesi eklendiğinde sadece İstanbul'daki vakıflardan 1688/9 tarihinde toplanan kaynak 28.817.452 akçeye ulaşıyordu.⁶⁰

1690 yılına tarihlenen bir başka defter, İstanbul'daki evkaf hakkında daha fazla bilgi içermektedir. Defter, 1688/9 tarihinde İstanbul'da 1432 adet vakfın ve zaif akçesi elde edilmek üzere işleme alındığını göstermektedir. Bu rakamın XVII. yüzyılın sonunda İstanbul'da bulunan tüm vakıfları kapsayıp kapsamadığı kesin değildir. Kayıtlarda çoğunlukla evkaf-ı selatin ve vüzera ve ağayan ve sair şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Gelir elde edilen vakıf sayısı XVI. yüzyılın ortalarında İstanbul'daki toplam 219 mahalleye yayılmış bulunan 1594 adet vakfa yakın görünmektedir. Aynı yüzyılın sonundaki vakıf sayısının (3180) ise yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Bununla birlikte XVI. yüzyıl sonundaki dramatik artışın çoğu, yeni mescit ve mahallelerin kurulmasından ziyade mevcut mescitlerin desteklenmesi veya vakıf kurucuları için Kur'an okunması şartına bağlı türden bir artış olduğunu zikretmek gerekmektedir.⁶¹ Yine de topyekûn seferberlik halinin olduğu bir dönemde İstanbul'daki vakıfların geniş bir katılım ile sürece dahil edildiğini belirtmek mümkündür. Zira, düşman istilası karşısında cihad ilan edilmesi nedeniyle gücü yeten tüm Müslümanların malen ve bedenen cihad farizasını yerine getirmekle mükellef tutulması vakıflardan azamî derecede fayda sağlanmasını gerekli kılmış olabilir.

1688 yılında İstanbul'da Darüssaade ağasının nezareti altında ve Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesi kalemine tâbi 214 vakıf bulunmaktaydı. 1689 yılı itibari ile bu 214 vakfın 101 adedi için tahsilat gerçekleşmiş, geriye kalan 113 vakıf ise henüz ödeme gerçekleştirilmemişti. Ancak yine de tahsilatı gerçekleştirilen vakıflar büyük vakıflar olduğu için önemli miktarda gelir elde edilmişti. Nitekim, 101 vakıftan elde edilen gelir 8.221.865 akçeyi bulmakta olup, tahsilatı gerçekleşmeyen vakıflardan elde edilecek gelir sadece 1.108.570 akçeye tekabül etmekteydi. Öte yandan 3.205.148 akçelik izdiyad da eklendiğinde hazineye aktarılacak olan meblağ 11.645.583 akçeye yükselmekteydi. Bunun 890.000 akçelik nispeten küçük bir kısmı ise Edirne'ye gönderilmişti. Taamiye (yemek bedeli), inamat (ihsan) ve fûrûnihade (tenzil edilmiş), gayr-i ez teslimat (teslimat dışı) gibi diğer kalemler de eklendiğinde İstanbul'daki Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesine tâbi vakıfların işlem hacmi 14.984.879 akçeye ulaşmaktaydı. Bunun yanı sıra İstanbul'da yine Darüssaade ağasının nezaretinde bulunan Haremeyn-i Şerifeyn

⁶⁰ İstanbul ve Galata ve Üsküdar ve Eyüb el-Ensari kazalarında vâki' selâfîn ve sair evkâfîn fermân buyrulduğu üzere bir senelik vazifelerinin merhameten altışar aylığı kendülere virilüb ve taraf-ı mîriden kabz ve tahsil olunacak altı aylık vezaifin ne mikdâr olduğunun defteridir. BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV.)*, 449/22747.

⁶¹ Halil İnalçık, "İstanbul", *TDV İslâm Ansiklopedisi* XXIII (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 225.

mukataası kalemine tâbi 20 vakıf gelir elde edilmek üzere hesaba dahil edilmişti. Bu kalemde toplam 430.330 akçelik meblağ hazineye teslim edilmişti. 6 vakıf ise henüz ödeme gerçekleştirilmemişti. Küçük Evkaf Muhasebesi kalemi tarafından denetlenen vakıflara baktığımızda ise İstanbul’da toplam 1002 vakfın işleme alındığını görmekteyiz. Bu rakam şehirde vezaif akçesi talep edilen tüm vakıfların yaklaşık %76’sına denk gelmekteydi. Bunun en önemli sebebi İstanbul kadısı gözetiminde “vakf-ı evvel” ve “vakf-ı sani” şeklinde 759 vakfın vezaif akçesi ödemekle yükümlü tutulmasıydı. Ancak, sayıca çok olmakla birlikte, İstanbul kadısı tarafından denetlenen vakıfların nispeten daha küçük ölçekli vakıflar olduğu anlaşılmaktadır. Zira, bu vakıflardan hazineye gönderilen meblağ 3.377.892 akçeydi. Küçük Evkaf kaleminin Sadrazam, Sadrazam Kethüdası, Şeyhülislam, Babüssaade Ağası, Serhazin-i Enderun, eski ve yeni saray ağaları, Serbostaniyan-ı Hassa, Serkilarî-i Enderun, Serhelvacıyan-ı Hassa nezareti altında bulunan 243 vakıftan ise 3.707.514 akçe tahsil edilmiş olup, 514.620 akçe henüz teslim edilmeyi beklemekteydi. İstanbul, Eyüp, Üsküdar ve Galata dahilinde toplam 178 vakfın kaydedildiği Anadolu Muhasebesi kaleminde ise hazineye intikal eden meblağ 607.715 akçeydi. Bu kalemdeki vakıfların büyük bir kısmı (148) yükümlü oldukları 474.090 akçelik ödemeyi henüz gerçekleştirilmemişti. Anadolu muhasebesine ait kalemde ayrıca 849.777 akçenin eski ve yeni sarayda bulunan hüddam, küttab, muhasebeciler ile duagûyandan elde edilmişti. Tüm bu veriler çerçevesinde uygulamanın ilk kez hayata geçirildiği 1688 yılından itibaren İstanbul’daki vakıflardan 29.600.183 akçelik bir işlem gerçekleştirilmiş olup bunun 15.455.316 akçelik kısmı doğrudan hazineye aktarılmıştı. 1.400.848 akçelik görece daha küçük bir miktar Edirne hazinesine gönderilirken, 3.993.368 akçe ise henüz tahsil edilememişti. Geriye kalan miktarın 1.805.995 akçesi taamiye, 1.936.521’i gayr-i ez-teslimat-ı hızzane, 594.990’ı inamat ve fûrunihadegân şeklinde dağılmıştı. 1690 yılının ilk aylarında toplam 1432 vakıf içerisinde 424’ünün henüz akçelerini teslim etmemiş olması tahsilatın bir yıldan uzun sürdüğü izlenimini vermektedir. (bkz. Tablo 3)

Tablo 3. 1689 Yılında İstanbul’daki Evkaftan Alınan Vezaif Akçesi⁶²

	Vakıf Sayısı ⁶³	Hazineye İntikal	Edirne’ye İntikal	Hazineye Teslim Olmayan	Diğer ⁶⁴	Toplam
Haremeyn	214	7.331.865	890.000	1.108.570	2.278.116	11.609.551
Mu-	18 ⁶⁵					171.180
hasebesi						3.205.148 ⁶⁶
Kalemi						14.984.879

⁶² BOA, MAD.d., 7042, 1-26.

⁶³ Tabloda merkezi bürolar tarafından denetlenen ve vezaif akçesi talep edilen vakıfların toplam sayısı verilmiştir. Bu toplam vakıf sayısı içinde henüz hazineye teslimat yapmayan vakıf sayısı ise Haremeyn Muhasebesi kaleminde 13, Haremeyn Mukataası kaleminde 6, Küçük Evkaf kaleminde 207 ve Anadolu Muhasebesi kaleminde 148 şeklindedir.

⁶⁴ Bu sütun hazine tesliminin dışında kalan, taamiye ve çeşitli ihvan ve tenzillere ait rakamları içermektedir.

⁶⁵ Mükerrer vakıf sayısı.

⁶⁶ Vakıf İzdıyadı

Haremeyn Mukataası Kalemi	20	430.330		108.180	11.240	549.750
Küçük Ev-kaf Muhasebesi Kalemi	1002	7.085.406	510.848	1.276.851	1.354.642	10.227.707
Anadolu Muhasebesi Kalemi	178	607.715		474.090	647.768	1.729.572 849.777 ⁶⁷
Toplam	1432	15.455.316	1.400.848	3.993.368	4.291.766	29.600.183 ⁶⁸

Uygulamanın ikinci kez yürürlüğe girdiği 1694 yılına ait veriler, 1688 yılındaki kadar bütüncül bir değerlendirme olanağı sunmamaktadır. Bununla birlikte Darüssaade ağasının nezaretinde bulunan Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesi kalemi ile Haremeyn-i Şerifeyn mukataası kalemine tâbi olan vakıfların düzenlendiği iki ayrı defter bu vakıflardan vezaif akçesi olarak elde edilen gelir hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanı sıra İstanbul ve Üsküdar kazalarındaki vakıfların günlük ve altı aylık vezaif akçesinin listelendiği bir kayıt, Anadolu Muhasebesi kalemine tâbi evkafla alakalı önemli veri sağlayan bir başka defter özelliği taşımaktadır.⁶⁹

1694 yılında İstanbul'da Haremeyn-i Şerifeyn kalemine tâbi olan toplam 180 vakıftan 12.432.409 akçe gelir elde edilmişti. 1688/9 yılındaki verilerle karşılaştırıldığında ilgili kaleme tâbi vakıf sayısında bir miktar azalma görülmektedir. Bununla birlikte elde edilen gelirden önemli bir kayıp gözükmemektedir. Bunun sebebi toplanan akçenin büyük bir kısmının az sayıdaki selatin ve hanım sultan vakıflarından elde edilmesiydi.⁷⁰ Zira bu tür vakıflar yüksek bütçeleri ve istihdam ettiği personel bakımından yüksek

⁶⁷ Eski ve yeni sarayda bulunan Hüddam, Küttab, Muhasebeciler ile Duagüyan'dan alınan akçe miktarıdır.

⁶⁸ Tablodaki veriler hesap edildiğinde toplam gelir 28.341.865 olarak görülmektedir. Bununla birlikte defter-i cedit şeklinde bazı kalemlere eklemeye yapıldığı anlaşılmaktadır. Asitane hazinesine 1.037.017, hazine teslimatının dışındaki rakama 45.440 ve henüz teslim edilmeyen kategorisindeki rakama ise 175.910 akçe eklemeye yapılmıştır. Böylelikle toplam rakam defterde 29.600.183 olarak verilmiştir. Bk. BOA, *MAD.d.*, 7042, 26.

⁶⁹ Buradaki vakıfların hangi kaleme tabi olduğu hususu belirsiz olmakla beraber //9 yılındaki verilerle karşılaştırıldığında kayıt altına alınan vakıfların Anadolu Muhasebesi kalemine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırma için bakınız *MAD 7042* ve *MAD 1881*.

⁷⁰ 1694 yılında İstanbul'daki toplam 180 vakıftan elde edilen 12.432.409 akçelik gelirin 8.289.234 akçelik kısmı yalnızca 10 adet vakfa aitti. Bu vakıflar: Sultan Mehmed (Fatih) Han Camii, Türbe, Medrese ve İmareti vakfı 669.780, Sultan Selim Han Camii ve İmareti vakfı 781.290, Sultan Süleyman Han Camii, Türbe, Medrese ve İmareti vakfı 1.125.720, Sultan Bayezid Han-ı Veli Camii, Türbe ve İmareti vakfı 1.031.760, Ayasofya-yı Kebir Camii vakfı 1.397.340, Sultan Ahmed Han Camii, Türbe ve İmareti vakfı 945.000, Sultan Selim, Sultan Murad ve Sultan Mehmed Han Türbeleri vakfı 597.780, Şehzade Sultan Mehmed Han Camii ve İmareti vakfı 590.220, Atik Valide Sultan vakfı 513.324, Valide-i Sultan Mehmed Han Camii vakfı 637.020 akçe şeklindedir. Bk. BOA, *EV. HMM.d.*, 809, 1-6.

miktarda vezaif akçesi vermekteydi. Bunun yanı sıra yine Darüssaade ağası gözetiminde olan Haremeyn-i Şerifeyn mukataası kalemine tabi 20 adet vakfın toplam yıllık vezaif miktarı 885.420 akçe olarak hesaplanmıştı. Bunun altı aylık karşılığı olan 442.710 akçesi ise sefer-i hümayun masraflarına ayrıldı. Bu vakıflar arasında ise Safiye Sultan, Ayşe Sultan, Fatma Sultan gibi hanedan mensuplarının yanı sıra Kara Mustafa Paşa ve Mesih Paşa gibi sabık Sadrazamlar ile sabık Darüssaade ağalarının vakıfları bulunmaktaydı.⁷¹ Son olarak Anadolu muhasebesine kayıtlı İstanbul ve Üsküdar kazalarındaki toplam 177 vakıftan gelir elde edilmişti. Özellikle, Rüstem Paşa ve Mihrimah Sultan, Köprülü Mehmed Paşa, Cedid Ali Paşa, Maktul İbrahim Paşa Camii, Molla Şemseddin Gürani, Neslişah Sultan ve İskender Bey, Veziriazam Mustafa Paşa, Üsküdarî Mahmud Efendi, Ensarî Mahmud Ağa, Şems Ahmed ve Mahmud Paşa vakıfları önemli katkı sağlamış, bu vakıflardan toplam 3.078.900 akçelik bir gelir elde edilmişti.⁷² Her üç kalemdedeki vakıflar birlikte hesap edildiğinde ise 1694 yılında İstanbul'da 377 vakıftan vezaif akçesi olarak toplam 15.954.019 akçe tahsil edilmişti. (bkz. Tablo 4)

Tablo 4. 1694 İstanbul'daki Vakıflardan Alınan Vezaif Akçesi⁷³

	Vakıf Sayısı	Vezaif Akçesi
Haremeyn Muhasebesi Kalemi	180	12.432.409
Haremeyn Mukataası Kalemi	20	442.710
Anadolu Muhasebesi Kalemi	177	3.078.900
Toplam	377	15.954.019

3. Finansmanda Yöntem Değişikliği: İstanbul Vakıflarında Vezaif Akçesinden Tevziat Usulüne Geçiş

XVII. yüzyılın sonunda vakıfların savaş finansmanına katkı sunmaları istendiğinde ilk uygulamalar (1688 ve 1694) vakıf çalışanlarından vezaif akçesi talep edilmesi yönünde olmuştur. Bu durum, XVII. yüzyılın sonunda savaş finansmanı olarak istenen vezaif akçesi yönteminde talep edilen miktarın İstanbul'daki vakıflarda nasıl bir dağılım ortaya koyduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu, aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin vezaif akçesi uygulamasından tevziat usulüne geçmek istemesinin nedenini açıklamaktadır.

Selatin vakıfları bu bakımdan ön plana çıkmaktadır. Haremeyn muhasebesine kayıtlı bu vakıfların büyük çoğunluğu camii, imaret, türbe ve medresesi olan birer külliye özelliği taşımaktadır.⁷⁴ Bu bakımdan çalışan sayısı bir hayli fazla olan bu tür vakıflardan

⁷¹ BOA, *EV.HMH.d.*, 811.

⁷² BOA, *MAD.d.*, 1881, 2-9. Defterin bir başka sureti için bk. BOA, *MAD.d.*, 5174, 2-7.

⁷³ BOA, *EV.HMH.d.*, 809, 9.; BOA, *EV.HMH.d.*, 811, 1-2.; BOA, *MAD.d.*, 1881, 2-9.

⁷⁴ 1694 yılında İstanbul'da vezaif akçesi talep edilen 377 vakfın türlerine göre dağılımı şu şekildedir: Külliye (7) özelliği taşıyan ve caminin merkez alındığı vakıf sayısı 55, mescit özelliği taşıyan vakıf sayısı 26'dır. Ecza-i Şerife şeklinde faaliyet yürüten vakıf sayısı ise 35 olup, para vakıfları 32, eğitim hizmeti veren medrese, mektep, muallimhane, darülhadis, darülkurra gibi vakıfların sayısı 15'ti. Zaviye, tekke ve hangâh şeklinde faaliyet gösteren 17 vakıf bulunuyordu. Sebilhane, menzil, çiftlik ve hamam olarak 1'er adet vakıf vardı. Bunların dışında bazı vakıfların faaliyet alanlarına dair herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Bkz. BOA, *MAD.d.*, 1881, 2-9.; BOA, *EV.HMH.d.*, 811.; BOA, *EV.HMH.d.*, 809, 1-6.

elde edilen gelir oranı da yüksek olmuştur. Zira, 1694-5 yılında elde edilen vezaif akçesinin %38,2'lik kısmı selatin vakıfları tarafından sağlanmıştı. Hanedan vakıflarından sonra en önemli katkı paşa vakıflarından gelmiştir. Paşa vakıfları, toplam gelire %16,5'lik bir oran ile 2.607.240 akçe kaynak sağlamıştı. Selatin ve paşa vakıflarından sonra üçüncü sırada valide ve hanım sultanlara ait vakıflar yer almıştır. 1694 yılında İstanbul'da vezaif akçesi teslim eden valide ve hanım sultan vakıflarının sayısı 17'yd. Bununla birlikte bu vakıflardan elde edilen gelirin toplam gelir içerisindeki oranı %15,2'ye ulaşmaktaydı. Bu vakıf kurucularını müteakip bir diğer önemli katkı ise çeşitli ağalık görevinde bulunmuş kimselere ait vakıflardan gelmiştir. Darüssaade ağaları ile ocak ağalarının da içerisinde olduğu bu kesime ait 81 adet vakıftan 954.880 (%6) akçe gelir elde edilmişti. İlmiye sınıfına mensup kimseler tarafından kurulan 50 adet vakıftan sağlanan finansman miktarı ise 702,650 (%4,4) akçe idi. Bu çerçevede, hanedan mensupları tarafından kurulan vakıf sayısı sadece 33 adet olmakla, ki bu İstanbul'daki vezaif akçesi talep edilen diğer vakıflar içerisinde oran olarak %8,6'ya denk gelmekte olup, gelir olarak toplanan meblağın %57,2'sini karşılamaktaydı. Hanedan mensuplarına paşalar, ağalar ve ilmiye sınıfına mensup kimseler tarafından kurulan vakıflar da eklendiğinde elde edilen gelirin toplam içerisindeki oranı %84,3'e ulaşmaktaydı. Şu durumda 1694-5 yılında İstanbul'da vezaif akçesi talep edilen evkafın büyük bir kısmı hanedan mensupları ile üst düzey makamlarda bulunan kimselere ait görünmektedir. Ayasofya ve Eyüp el-Ensarî vakıfları hariç tutulursa bahse konu toplam vakfın 209'u gelirin %84,3 gibi büyük bir kısmını oluştururken, geriye kalan 173 vakıf yalnızca %4,82'lik bir katkı sunmuştur. Bu 173 vakfın önemli bir kısmını ise kadınlar (hatun) tarafından kurulmuş vakıflar ile aşağıdaki tabloda diğer şeklinde kategorize ettiğimiz ve bir kısmı esnaf olan kimseler tarafından kurulmuş vakıflar oluşturmuştur. Vakıf vezaifi üzerinden sağlanmaya çalışılan finansmandaki dengesizlik muhtemelen 1698 yılında Osmanlı Devleti'nin vakıflardan gelir elde edilirken farklı bir model tercih etmesine sebep oldu. (bkz. Tablo 5)

Tablo 5. İstanbul'da 1694 Yılında Vezaif Akçesi Veren Evkafın Kurucularının Nitelikleri ve Sağladıkları Katkı⁷⁵

Kurucu Nitelik	Sayı	809	1881	811	Toplam (Akçe)	Oran
Padişah	12	6.022.530	2.160		6.024.690	%38,26
Şehzade	1	590.220			590.220	%3,74
Valide Sultan	6	905.184		34.920	940.104	%5,97
Hanım Sultan	11	512.640	1.800	52.920	567.360	%3,6
Paşa ve Hanım Sultan	2	286.380	579.420		865.800	%5,49
Hanım Sultan ve Bey	1		28.080		28.080	%0,17
Paşa	42	1.028.800	1.339.940	238.500	2.607.240	%16,55
Paşa ve Hatun	1		81.180		81.180	%0,51
Ağa	81	468.660	373.540	112.680	954.880	%6,064
Efendi	50	141.030	515.180	46.440	702.650	%4,462
Molla-Şeyh	8		45.630		45.630	%0,28

⁷⁵ BOA, MAD.d., 1881, 2-9.; BOA, EV.HMH.d., 811, 1-2.; BOA, EV. HMH.d., 809, 1-6.

Hatun	58	196.055	76.240	10.080	282.375	% 1,79
Çelebi	12	71.640	20.880		92.520	%0,58
Bey	7	14.940	2.520		17.460	%0,11
Çavuş	8	38.340	14.220	4.140	56.700	%0,36
Kethüda	1	8.100			8.100	%0,05
Muallim	1	3.420			3.420	%0,02
Halife	2		21.420		21.420	%0,13
Fakih	3		4.860		4.860	%0,03
Diğer	68	50.490	63.950	117.990	232.430	% 1.47
Ayasofya	1	1.397.340			1.397.340	%8,87
Eyüp el-Ensarî	1	221.580			221.580	% 1.40

Savaşın son aşamasına gelindiği ancak masrafların hala büyük bir sorun teşkil ettiği 1697 yılının Aralık ayında tekrar imdad-ı seferiye talep edilmesi yönünde karar alındı. Zira, askerî seferlerin devam ettiği bu dönemde devlet erkanının “*sair senelere kıyas ile bu sene mesarif-i seferiye ziyade olmağın*” şeklinde dile getirdiği sefer masrafları gündemlerinin en önemli meselesi olmaya devam etmekteydi. Bu doğrultuda hazinenin gereksinim duyduğu 785 kesenin 200 kesesi (100.000 kuruş) vakıflardan temin edilecekti. Sadece İstanbul’daki vakıfların dahil edildiği bu süreçte daha önceki uygulamalardan (1688-1694) farklı olarak erbab-ı vezaifin akçesine ve imareti olan evkafın imaret masraflarına dokunulmaması yönünde karar çıktı. Vakıfların malî olanaklarına göre tevzî edilecek miktarlar ise mütevellilerden istenecekti.⁷⁶

Toplam 268⁷⁷ vakfın dahil edildiği bu dönemde vakıf izdiyadından 200 keseye denk gelen 100.000 kuruşluk bir gelir beklentisi bulunmaktaydı. Ancak yalnızca 137 kese, yani 68.782,5 kuruşluk (8.253.913 akçe) tahsilat gerçekleşmiş ve öngörülen meblağın altında bir gelir elde edilmişti. Toplam elde edilecek gelir içerisinde 3.582.200 (%43,4) akçe ile Sadrazam nezaretinde 26 vakıf bulunmaktaydı. 1688 ve 1694 yıllarındaki vezaif akçesi uygulaması sırasında Darüssaade ağasının denetimindeki vakıflardan önemli miktarda gelir elde edilmişti. Ancak 1698 yılına gelindiğinde Ağa denetiminde yalnızca 77 vakıf sürece dahil edilmişti. Bu vakıflardan elde edilecek gelir miktarı ise 2.136.457 (%25,88) akçeydi. Şeyhülislam nezaretindeki 101 vakıftan ise 906.000 (%10,97) akçelik bir tahsilat gerçekleştirilmişti. Bunun yanı sıra Babüssaade Ağasının nezareti altındaki 34 vakıftan 403.338 ve İstanbul Kadısı nezareti altındaki vakıftan ise 877.945 akçe gelir elde edilmişti. Geriye kalan yaklaşık 348.000 akçelik meblağ ise Galata, Üsküdar, Eyüp kadıları ile bazı saray ağalarına bağlı birkaç vakıftan toplanmıştı.⁷⁸

Burada belirtilmesi gereken bir başka husus ise vakıfların vezaif akçesi talep edildiği dönemdeki gibi muhasebe kalemleri üzerinden bir değerlendirmeye tâbi tutulmamasıdır. Daha önce Haremeyn-i Şerifeyn muhasebesi, mukataası ya da Anadolu

⁷⁶ BOA, *MAD.d.*, 6006, 12-16.

⁷⁷ İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp kadıları nezareti altında bulunan vakıf sayısı ile alakalı herhangi bir rakam belirtilmediği için her biri bir vakıf olarak hesap edilmiştir. BOA, *MAD.d.*, 6006, 24.

⁷⁸ Ayrıntılı tablo için bkz. Cezar, “İmdadiyye Uygulamaları”, 95.

muhasebesi şeklinde sınıflandırılan vakıflar bu kez sadece belli kimselerin (Sadrazam, Darüssaade ağası gibi) nezareti altında sınıflandırılmıştı. Gelir talep edilecek vakıflar muhtemelen vakıfların (mütevellilerinin) ödeme gücü dikkate alınarak tercih edilmişti. Zira, vezaif akçesine dokunulmaması gerektiği hakkında açık bir uyarı yapılmıştı. Bunun yanında Sultan Süleyman vakfı dışında herhangi bir vakfın gelir fazlası bulunmaktaydı. Mütevelliler az önce de ifade edildiği üzere vakıf izdiyadından ilgili meblağı geri alabileceklerdi.⁷⁹ Vakıf ölçeğinde bakıldığında toplam 8.253.913 akçelik tahsilatın 1.921.438 akçelik kısmını sadece 9 vakıftan elde edilen gelir oluşturmaktaydı. Bu dokuz vakıf içerisinde selatin ve hanım sultan vakıfları ile Ayasofya vakfı bulunmakta olup, her birinden elde edilen gelir 100.000 akçenin üzerindedir. Bunlar arasında Sultan Süleyman evkafına tevzi edilen 325.000 akçeden 60.000 akçe, Sultan Bayezid Han evkafının da 360.000 akçesinin tamamının inam olarak kaydedildiği görülmektedir. Tevzi edilen miktar açısından 50.000 akçe ile 99.000 akçe arasında ise 9 vakıf bulunmaktaydı. Eyüp el-Ensari, Veli Mahmud Paşa, Babüssaade Ağası Gazanfer Ağa, Valide Sultan (cedid), Haseki Sultan vakfının da aralarında olduğu bu evkaftan elde edilen gelir miktarı 586.043 akçeye tekabül etmekteydi. Şu durumda bu 18 vakıf toplam elde edilen gelirin %30,3'lük kısmını karşılamış görünmektedir. Geriye kalan yaklaşık %70'lik kısım ise 250 vakfa pay edilmişti.⁸⁰

Sonuç

XVII. yüzyılın sonunda devlet erkanının savaşın malî külfetine çare bulmak adına yürürlüğe koyduğu uygulamalardan birisi vakıf çalışanlarından yardım talep edilmesi olmuştur. Daha öncesinde emsali görülmeyen bu uygulama ile Osmanlı Devleti, vakıflarda çeşitli hizmetleri yerine getiren personelin yıllık maaşının yarısının hazineye aktarılmasını istemiştir. İlki 1688, ikincisi ise 1694 yılında imdad-ı seferiye kapsamı içerisinde talep edilen vezaif akçesi, Rumeli'den Trablusşam'a, Kıbrıs'tan Erzurum'a kadar geniş bir alanda uygulanmıştır. Bununla birlikte en önemli katkı, İstanbul'dan gelmiştir. Zira İstanbul'da, başkent olmasının da etkisiyle, çok sayıda vakıf faaliyet göstermekteydi. Bu vakıflar arasında yüksek bütçeleri sayesinde çok sayıda personel istihdam edebilen selatin ve vüzerâ vakıfları bulunmaktaydı. 1688/9 yılları içerisinde İstanbul'da bulunan 1432 vakıftan yaklaşık 30 milyon akçelik gelir elde edilmiştir. Uygulamanın tekrar hayata geçirildiği 1694 yılında vakıf sayısında ve elde edilen gelir miktarında düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte vakıf sayısındaki azalmaya (1688'e oranla yaklaşık %74) rağmen elde edilen gelir miktarında aynı oranda bir düşme görülmemiştir. Bunun sebebi vakıf vazifelilerinden elde edilen gelirden asıl önemli faktörün çok sayıda personeli bulunan selatin ve vüzerâ vakıflarının katkısının yüksek olmasıdır. Bu anlamda küçük ölçekli yüzlerce vakfın liste dışı kalması ihtimalinde bile gelirden ciddi bir azalış yaşanmamıştır. Nitekim 1694 yılında 377 vakfın 179'unun yalnızca %4,8'lik katkı sunması bunun en bariz göstergesi olmuştur. Bu, muhtemelen, Osmanlı Devleti'nin 1697 yılı sonunda savaşın finansmanı hususunda vakıflara son kez başvurması sırasında yaptığı politika değişikliğinin de en önemli sebepleri arasındaydı. Tahsilat bu

⁷⁹ Cezar, "İmdadiyye Uygulamaları", 93-94.

⁸⁰ BOA, MAD.d., nr. 6006, 13-25.

kez vakıf vazifelileri üzerinden değil, talep edilen miktarın malî olanakları kapsamında belli başlı vakıflara tevzi edilmesi yöntemi ile gerçekleşmiştir. Bu kapsamda sadece İstanbul'daki 268 vakıftan 100.000 kuruş yani 12.000.000 akçelik bir gelir elde edilmesi düşünülmüştür. Buna rağmen yaklaşık 8,2 milyon akçelik bir tahsilat gerçekleşmiştir.

İstanbul'daki vakıflar üzerinden elde edilen gelir miktarının bütçe içindeki oranı en yüksek katılımın sağlandığı 1688 yılında dahi %4 gibi cüzi bir miktarda kalmıştır. Aynı yıl İstanbul'daki vakıflardan elde edilen gelire Anadolu ve Rumeli'deki vakıflar da dahil edildiğinde bu oran ancak %6'ya (42.599.304) denk gelmekteydi. Bununla birlikte, aynı tarihlerde hayata geçirilen timar bedeli, nefir-i amm bedeli, beldar bedeli gibi diğer uygulamalar ile birlikte düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin birtakım acil ihtiyaçlarına cevap vermiş olması muhtemeldir. Elde edilen gelirin bir kısmının askerlerin birikmiş mevacibine kaydırılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Netice itibarıyla, yeni gelir kaynaklarının yaratılamaması başta vakıflar olmak üzere mevcut gelirler üzerinden bir malî siyaset uygulanmasına neden olduğu ileri sürülebilir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)'in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi	: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Peer-review	: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	: The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support	: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

- BOA, Bab-1 Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.), 98.
- BOA, Bab-1 Defteri Evamir-i Maliye Kalemi Defterleri (D.EVM.d.), 26289.
- BOA, Bab-1 Defteri Mevkufat Kalemi Defterleri (D.MKF.d.), 27637.
- BOA, Cevdet Askeri (C. AS.), 664/27903; 99/4498.
- BOA, Cevdet Evkaf (C.EV.), 449-22747.
- BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.), 515; 530; 531; 546; 547; 552; 554; 556; 562; 809; 811; 818; 837; 998.
- BOA, Hatt-ı Hümayûn (HAT.), 1446/50; 1654/14.
- BOA, İbnülemin Askeriye (İE.AS.), 44-4035.
- BOA, İbnülemin Bahriye (İE.BH.), 7-631.
- BOA, Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d.), 4096.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), 131; 287; 1145; 1217; 1821; 1864; 1876; 1881; 1883; 3687; 4515; 4774; 4982; 4983; 5174; 5233; 5235; 5917; 6006; 6025; 6060; 7042; 9862; 18518; 22503.
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.), 2248.
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.), 32/5; 773/26.

Kitap, Makale ve Tezler

- Agoston, Gabor. “Doğu-Orta Avrupa’da İmparatorluklar ve Savaş, 1550-1750: Osmanlı-Habsburg Rekabeti ve Askerî Dönüşümü.” çev., M. Fatih Çalışır, *Osmanlılar’da Strateji ve Askerî Güç*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Agoston, Gabor. “Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya’da Askerî Dönüşüm, 1500–1800.” çev., M. Fatih Çalışır, *Osmanlılar’da Strateji ve Askerî Güç*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar.” *İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1963): 239-296.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilâncoları.” *Belgeler* 1/1-2 (Temmuz 1964): 235-377.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Fatih İmâreti 1489-90 Yılları Muhasebe Bilâncoları.” *İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1963): 297-341.

- Barkan, Ömer Lütfi. "H.933-934 (M.1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953): 251-329.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585/1586)." *Vakıflar Dergisi* 9 (2006): 109-161.
- Baş, Yaşar. "Fatih Sultan Mehmed'den II. Bayezid'e Ayasofya Vakıfları ve 1481-1491 Tarihli Vakıf Muhasebeleri." *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* 41 (2005): 25-42.
- Başoğlu, Tuncay. "Vazife", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLII (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 579-581.
- Berki, Ali Himmet. "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti." *Vakıflar Dergisi* 6 (1965): 5-7.
- Black, Jeremy. *A Military Revolution? Military Change and European Societies 1550-1800*. Londra: Macmillan Press, 1991.
- Cezar, Yavuz. "Osmanlı Maliyesinde XVII. Yüzyılın İkinci Yarısındaki İmdadiye Uygulamaları." *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 2 (1992): 69-102.
- Çiftçi, Cafer. "Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları Işığında)." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Davies, Brian L. "Rus Askeri Gücünün Gelişimi 1453-1815." çev., Yavuz Alogan. *Top, Tüfek ve Süngü-Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, İstanbul: Kitap Yayınları, 2003.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa. *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Demir, Mesut. "1686-1687 (H. 1097-1098) Tarihli Atık Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi." Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- Freiherr Philipp Röder von Diersburg. *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken*, cilt 2. Karlsruhe: 1842.
- Frost, Robert I. "The Polish-Lithuanian Commonwealth and the "Military Revolution." *Poland and Europe: Historical Dimensions*, ed. M.B. Biskupski-James S. Pula, Columbia University Press, 1994.
- Genç, Mehmet. "Mâlikâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVII (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 516-518
- Glete, Jan. *War and State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military State*. Londra: Routledge, 2002.

- Güran, Tevfik. *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar-Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Hanlon, Gregory. *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts 1560-1800*. Londra: UCL Press, 1998.
- Hızlı, Mefail. “Osmanlı Vakıf Sisteminde “Rakabe”.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994): 53-70.
- Hintze, Otto. “Military Organization and the Organization of the State”, *The Historical Essays of Otto Hintze Edited with an Introduction by Felix Gilbert With the assistance of Robert M. Berdahl*. New York: Oxford University Press, 1975.
- İnalçık, Halil. “İstanbul”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIII (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 220-239.
- İpşirli, Mehmet. “Cihet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 546-548.
- Kantemir, Dimitri. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II*. çev., Özdemir Çobanoğlu, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2002.
- Maçal, Mehtap. “Osmanlı Klasik Döneminde Üç Valide Sultan Vakfiyesi Mukayesesi.” Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Memiş, Şerife Eroğlu, “Kudüs Vakıflarında İstihdam: 18. Yüzyılda Vakıf Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri.” *Osmanlı Araştırmaları* 55 (2020): 99-144.
- Nedkoff, B.C. “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye.” çev., Şinasi Altundağ. *Bellekten* 8/32 (1944): 599-652.
- Orbay, Kayhan. “Coping with Institutional and Financial Crises in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Ensuring the Survival of Ottoman Royal Waqfs.” *Medieval History Journal* 22/2 (2019): 229-252.
- Orbay, Kayhan. “Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640).” *A.Ü. Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi I/1* (2012), 113-141.
- Orbay, Kayhan. “Imperial Waqfs within the Ottoman Waqf System.” *Endowment Studies* 1/2 (2017): 135-153.
- Orbay, Kayhan. “Vakıflar ve Merkez Arasında Gelir Aktarımları ve Savaş Finansmanı.” *Vakıflar Dergisi* 39 (2013): 75-88.
- Orbay, Kayhan. “Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları (vakfiyeler, şeriyye sicilleri, mühimmeler, tahrir defterleri ve vakıf muhasebe defterleri).” *Vakıflar Dergisi* 29 (2005): 29-41.

- Orbay, Kayhan. “Vakıfların İktisadi Etkinliği, Mali Denetimi ve İktisadi İşlemleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler.” *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014: 177-182.
- Orbay, Kayhan. The Magnificent Süleymâniye Owed a Debt to the Butcher and the Grocer.” *Bellekten* 75/272 (2011): 87-134.
- Özvar, Erol. *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Palfy, Geza. “The Origins and Development of the Border Defence System Againsts the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century).” *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe*, ed. Geza David-Pal Fodor. Leiden: Brill, 2000.
- Parker, Geoffrey. “The 'Military Revolution—A Myth?.” *The Military Revolution Debate—Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, ed. Clifford J. Rogers. New York: Routledge, 1995.
- Parker, Geoffrey. *Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*. ter., Tuncay Zorlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Ramazan Pantık, “Borçlanma Stratejileri ve Sarraf Kredileri Bağlamında Osmanlı Vakıflarında Kriz Yönetimi (1750-1840).” *Bellekten* 88/313 (2014): 845-898.
- Roberts, Michael. *The Military Revolution, 1560-1660; An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast*. Belfast: M. Boyd, 1956.
- Sahillioğlu, Halil. *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1965.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Devletinin İç Hazinesi.” *Osmanlı Mâliyesi: Kurumlar ve Bütçeler I*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.
- Tabakoğlu, Ahmet. “XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 41/1-4 (1985): 389-414.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Osmanlı Malî Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Taşkın, Osman. “Ebu Eyyüb Ensari Vakfı'nın 1706-1825 Yılları Arası Vakıf Muhasebesi.” *XVIII. Türk Tarih Kongresi 5*, Ankara: TTK, 2022.
- Tilly, Charles. *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. çev. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Tuğluca, Murat. “Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşlarında Bir Savaş Finansman Kaynağı Olarak Nefir-i Âmm Bedeli (1688-1689).” *Osmanlı Araştırmaları* 61 (2003): 83-115.

- Türkal, Nazire Karaçay. "Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa-Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.
- Wilson, Peter H. *German Armies, Wars and German Politics, 1648-1806*. Londra: UCL Press, 1998.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü." *Vakıflar Dergisi* 14 (1982): 1-27.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 479-486.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu." *Vakıflar Dergisi* 18 (1984): 5-41.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilatı." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi-Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı* 12 (1982): 171-190.
- Yüksel, Hasan. "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerinde Bir Araştırma (1585-1683)." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.